

Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση

Τόμ. 1 (2003)

2ο Συνέδριο Διδακτική της Πληροφορικής

Οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και στο ολόημερο Δημοτικό σχολείο: Η Οδύσσεια των ΤΠΕ 2003

Ηλίας Καρασαββίδης

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καρασαββίδης Η. (2025). Οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και στο ολόημερο Δημοτικό σχολείο: Η Οδύσσεια των ΤΠΕ 2003. *Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση*, 1, 165–174. ανακτήθηκε από <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/cetpe/article/view/7853>

Οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και στο ολοήμερο Δημοτικό σχολείο: Η Οδύσσεια των ΤΠΕ 2003

Ηλίας Καρασαββίδης

ΠΤΔΕ, Σχολή Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

ikaras@edc.uoc.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η εργασία αυτή εξετάζει το ρόλο, τη θέση και την σημασία των ΤΠΕ στο νέο ΔΕΠΠΣ καθώς και στο πρόγραμμα του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου. Στο πρώτο μέρος της εργασίας παρουσιάζεται συνοπτικά η θέση της Πληροφορικής στο ΔΕΠΠΣ ενώ στο δεύτερο εξετάζεται η θέση της Πληροφορικής στο θεσμό του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου όπως αυτός έχει διαμορφωθεί την τελευταία διετία. Η εργασία ολοκληρώνεται με μια κριτική αποτίμηση της τρέχουσας κατάστασης αναφορικά με την Πληροφορική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Διαπιστώνεται σοβαρή έλλειψη προγραμματισμού και σημαντική αναντιστοιχία μεταξύ διακηρύξεων του ΥΠΕΠΘ/ΠΙ και πρακτικής υλοποίησης.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Πληροφορική, Τεχνολογίες της Πληροφορίας και Επικοινωνίας, Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο, Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Εισαγωγή

Η εργασία αυτή επιχειρεί να περιγράψει τη θέση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) τόσο στο νέο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) όσο και στο πρόγραμμα σπουδών του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου (ΟΔΣ), να προσδιορίσει τη βαρύτητα, το ρόλο και τη λειτουργία τους σε σχέση με τα άλλα γνωστικά αντικείμενα, καθώς και τις συγκεκριμένες δεξιότητες Πληροφορικής οι οποίες προωθούνται. Στο πρώτο μέρος η εστίαση γίνεται στο ΔΕΠΠΣ όπου παρουσιάζεται και αναλύεται η θέση των ΤΠΕ ενώ στο δεύτερο εξετάζεται η θέση των ΤΠΕ στο πρόγραμμα σπουδών του ΟΔΣ.

Οι ΤΠΕ στο ΔΕΠΠΣ

Η σημασία που αποδίδεται στην Πληροφορική στην τρέχουσα εκπαιδευτική πραγματικότητα είναι έκδηλη τόσο σε επίπεδο δράσεων από το ΥΠΕΠΘ, π.χ. εξοπλισμός σχολικών μονάδων με ΗΥ και επιμόρφωση εκπαιδευτικών στις ΤΠΕ, όσο και σε επίπεδο αναμόρφωσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων. Στα πλαίσια της αναμόρφωσης αυτή ανήκει και μια από τις σημαντικότερες πρόσφατες εκπαιδευτικές καινοτομίες: η κατάρτιση του νέου ΔΕΠΠΣ. Αναφορές στην Πληροφορική και τις ΤΠΕ στα πλαίσια του ΔΕΠΠΣ γίνονται σε τρία κυρίως άρθρα: (α) στο άρθρο 1 (Γενικό μέρος σελ. 1-32), (β) στο άρθρο 2 (ΔΕΠΠΣ Πληροφορικής, σ. 272-290) και (γ) στο άρθρο 6 (Πρόσθετες Διαθεματικές Προσεγγίσεις - Πρόγραμμα Σπουδών Πληροφορικής για το Δημοτικό, σ. 1734-1744). Στις επόμενες παραγράφους παρουσιάζονται τα κύρια σημεία των άρθρων αυτών και αναλύονται οι βασικές θέσεις που διατυπώνονται αναφορικά με τις ΤΠΕ.

Γενικό Μέρος (Άρθρο 1)

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο ΔΕΠΠΣ, στα πλαίσια των νέων κοινωνικών, οικονομικών, επιστημονικών και τεχνολογικών δεδομένων θα πρέπει μια βασική εκπαιδευτική προτεραιότητα να είναι

η καλλιέργεια της ικανότητας κάθε ατόμου για κριτική αντιμετώπιση των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας (σ. 2)

ενώ παράλληλα τονίζεται ότι ένας από τους βασικούς άξονες της εκπαίδευσης θα πρέπει να καταστεί

η προετοιμασία για την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας (σ. 3).

Στα πλαίσια όμως της προετοιμασίας αυτής επισημαίνεται ότι η εισαγωγή των ΤΠΕ στην εκπαιδευτική πράξη

δεν θα πρέπει να αντιμετωπιστεί υπό το πρίσμα ενός απλού τεχνολογικού εκσυγχρονισμού ως αυτοσκοπού (σ. 6).

Αναγνωρίζεται ότι για να επιτευχθεί το παραπάνω απαιτείται η «εφαρμογή νέας παιδαγωγικής στρατηγικής» σύμφωνα με την οποία

τα σύγχρονα εκπαιδευτικά μέσα (λογισμικό, Διαδίκτυο κτλ.), προϊόντα των τεχνολογιών πληροφόρησης, συμβάλλουν υποβοηθητικά και συμπληρωματικά πάντα στην εκπαιδευτική πρακτική και θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με την ανάλογη συχνότητα, χρονική διάρκεια και βαρύτητα... Η ανάδειξη αυτού του ρόλου των σύγχρονων εκπαιδευτικών μέσων επιτυγχάνεται με την προτροπή και καθοδήγηση του εκπαιδευτικού για την αξιοποίησή τους σε κάθε διδακτική ή θεματική ενότητα (σ. 6).

Στα πλαίσια της ενότητας που αφορά τις διαθεματικές προσεγγίσεις, προσδιορίζεται μια από τις δεκατέσσερις βασικές διαθεματικές δεξιότητες οι οποίες θα πρέπει να προωθούνται οριζόντια στα πλαίσια των υπόλοιπων μαθημάτων:

Η δεξιότητα/ικανότητα χρήσης ποικίλων πηγών και εργαλείων πληροφόρησης και επικοινωνίας με στόχο αφενός την εξεύρεση, ανάλυση, αξιολόγηση και παρουσίαση πληροφοριών και αφετέρου την προστασία από την «πληροφοριακή ρύπανση (σ. 11)

Επισημαίνεται ενδεικτικά ότι η παραπάνω είναι η τρίτη κατά σειρά διαθεματική δεξιότητα (προηγούνται μόνο η δεξιότητα της επικοινωνίας και της αποτελεσματικής χρήσης αριθμών). Επιπρόσθετα, υποστηρίζεται ότι απαιτείται μια ενιαία θεώρηση των ωρολογίων προγραμμάτων όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης ώστε αυτά να εξυπηρετούν μεταξύ άλλων

την εισαγωγή και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στη διδακτική πρακτική στην έκταση και στο βαθμό που θα κριθεί απαραίτητο (σ. 14)

Η σημασία που αποδίδεται στην Πληροφορική είναι επίσης εμφανής στα πλαίσια του προσδιορισμού του περιεχομένου του κάθε επιμέρους γνωστικού αντικείμενου του Αναλυτικού Προγράμματος όπου και καθορίζεται ότι θα πρέπει να

λαμβάνονται υπόψη οι δυνατότητες αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών και η μεγάλη ποικιλία υλικού και λογισμικού που υπάρχει σήμερα (σ. 17).

ΔΕΠΠΣ Πληροφορικής (Άρθρο 2)

Το ΔΕΠΠΣ αναγνωρίζει τις δυνατότητες που προσφέρονται από τον ΗΥ ως εργαλείο το οποίο αφενός μπορεί να μετασχηματίσει την υπάρχουσα κατάσταση στην εκπαίδευση και αφετέρου να καταστεί διεπιστημονικό εργαλείο προσέγγισης της γνώσης:

Ο υπολογιστής και τα μέσα που τον συνοδεύουν, πέρα από τη χρησιμότητά τους ως εργαλεία διεκπεραίωσης καθημερινών εργασιών, ανατρέπουν την ισχύουσα κατάσταση στην εκπαιδευτική διαδικασία και συμβάλλουν τόσο στην καλλιέργεια μιας νέας παιδαγωγικής αντίληψης (διευκολύνοντας νέους ενεργητικούς τρόπους μάθησης), όσο και στην ανάπτυξη νέων

στάσεων και δεξιοτήτων. Ο υπολογιστής κάτω από το πρίσμα αυτό, καθίσταται διεπιστημονικό εργαλείο προσέγγισης της γνώσης σε όλο σχεδόν το φάσμα του προγράμματος σπουδών (σ.273)

Σκοπός της Πληροφορικής για την υποχρεωτική εκπαίδευση αποτελεί ο τεχνολογικός αλφαριθμητικός ούτως ώστε να έρθουν οι μαθητές σε επαφή

με τις βασικές λειτουργίες του υπολογιστή και να έλθουν σε μια πρώτη επαφή με διάφορες χρήσεις του ως εποπτικού μέσου διδασκαλίας, ως γνωστικού - διερευνητικού εργαλείου και ως εργαλείου επικοινωνίας και αναζήτησης πληροφοριών στο πλαίσιο των καθημερινών σχολικών τους δραστηριοτήτων, με τη χρήση κατάλληλου λογισμικού και ιδιαίτερα ανοικτού λογισμικού διερευνητικής μάθησης (σ. 274)

Αναφορικά εντούτοις με τον παραπάνω διατυπωμένο σκοπό επισημαίνεται ρητά ότι ουσιαστικά

σκοπός είναι ο μαθητής να μαθαίνει με τη χρήση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας παρά για τη χρήση τους (σ. 274)

ενώ παράλληλα καθορίζεται κατηγορηματικά ότι δεν προβλέπεται η διδασκαλία της Πληροφορικής ως αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο:

σε καμία περίπτωση δεν νοείται η διδασκαλία της Πληροφορικής ως γνωστικού αντικείμενου (σ. 274)

Οι στόχοι του μαθήματος της Πληροφορικής για το νέο ΔΕΠΠΣ διακρίνονται σε τρεις γενικές κατηγορίες: (α) γνώση και μεθοδολογία, (β) συνεργασία και επικοινωνία και (γ) επιστήμη και καθημερινή ζωή. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει μεταξύ άλλων: εξοικείωση με υλικό και λογισμικό, χρήση λογισμικού γενικής χρήσης και παιδευτικού, αναζήτηση και συλλογή πληροφοριών. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει: συνεργατική χρήση λογισμικού γενικής χρήσης και λογισμικού πλοήγησης στο διαδίκτυο για εκτέλεση εργασιών. Τέλος, η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει: εφαρμογή γνώσεων Πληροφορικής στην καθημερινή ζωή, αναγνωρίζουν θετικές και αρνητικές χρήσεις των ΤΠΕ στην καθημερινή ζωή, πνευματικά δικαιώματα, ασφάλεια και συμπεριφορά. Παρόλο που διατυπώνονται τέτοιοι στόχοι με τεχνικό-τεχνολογικό περιεχόμενο, επισημαίνεται κατηγορηματικά ότι οι παραπάνω στόχοι είναι

εντελώς «διαφανείς» για το μαθητή και υλοποιούνται με διάχυση της Πληροφορικής στα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα (ολιστική προσέγγιση). Οι απαραίτητες γνώσεις θα αποκτηθούν με τη χρήση κατάλληλου λογισμικού (όπως: Προσομοιώσεις, Εκπαιδευτικά παιχνίδια, Αλληλεπιδραστικά πολυμέσα, Χρήση λογισμικού γενικής χρήσης (ζωγραφική, επεξεργασία κειμένου κτλ.), χρήση και αξιοποίηση ανοικτού λογισμικού, εκπαιδευτικές εφαρμογές διερευνητικού χαρακτήρα κτλ.), καθώς και του απαραίτητου συνοδευτικού υλικού (βιβλία, σχέδια μαθημάτων, διδακτικά σενάρια, δραστηριότητες στο πλαίσιο αξιοποίησης λογισμικού στα διάφορα γνωστικά αντικείμενα κ.ά.) (σ. 276-77).

Παράλληλα, πραγματοποιείται εκτενής αναφορά στη χρήση των ΤΠΕ στα πλαίσια των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού σχολείου όπου

εκτός από τη διάχυση της Πληροφορικής στα άλλα γνωστικά αντικείμενα, οι μαθητές στο πλαίσιο της ευέλικτης ζώνης μπορούν να ασκηθούν στη χρήση λογισμικού γενικής χρήσης (ζωγραφική, επεξεργασία κειμένου, βάσεις δεδομένων, λογιστικό φύλλο, γραφικά), εφαρμογές πολυμέσων, χρήση - ενημέρωση βάσεων δεδομένων, στην ηλεκτρονική αλληλογραφία

και αναζήτηση πληροφοριών από τον παγκόσμιο ιστό (www) και να κάνουν χρήση κατάλληλων εργαλείων για την καλλιέργεια και ανάπτυξη της σκέψης τους (σ. 277).

Ξεχωριστή αναφορά γίνεται στη διαθεματική διάσταση των ΤΠΕ στα πλαίσια της ευέλικτης ζώνης όπου υποστηρίζεται ότι

η χρήση των νέων Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας σε όλους σχεδόν τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας προσδίδει μια ιδιαιτερότητα στο μάθημα της Πληροφορικής και παρέχει τη δυνατότητα σύνδεσής του με όλα σχεδόν τα γνωστικά αντικείμενα. Προσφέρεται, συνεπώς, για την κατεξοχήν εφαρμογή δια-θεματικών και διεπιστημονικών δραστηριοτήτων, μέσα από τις οποίες επιτυγχάνεται η ολιστική προσέγγιση της γνώσης και αξιοποιείται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο ο σχολικός χρόνος (σ. 284-85).

Παράλληλα, δίνονται κατευθύνσεις και οδηγίες σχετικά με τον τρόπο υλοποίησης των παραπάνω προτάσεων για διαθεματική προσέγγιση:

η διδακτική πορεία θα βασίζεται στην αυτενέργεια του μαθητή, ο οποίος θα πρέπει να παρακινείται από τον εκπαιδευτικό στο να προσδιορίζει και να αξιοποιεί διάφορες πηγές και μέσα πληροφόρησης. Θα συνδυάζει τη θεωρία με την πράξη, η δε πληροφόρηση θα δίνεται με εποπτικό τρόπο και θα στοχεύει, κυρίως, στην απόκτηση κριτικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων μεθοδολογικού χαρακτήρα. (σ. 284)

Η διαθεματική αυτή προσέγγιση της γνώσης επικουρούμενη από τις ΤΠΕ έχει ως φυσική συνέπεια την σημαντική διαφοροποίηση του ρόλου του εκπαιδευτικού ο οποίος από αναμεταδότης γνώσεων μετατρέπεται σε διαμεσολαβητή, συνεργάτη και σύμβουλο στην αυτόνομη μάθηση και στη διαδικασία ανακάλυψης της γνώσης. Σε οργανωτή της διδασκαλίας και της διαδικασίας της μάθησης (σ. 285).

Πρόγραμμα Σπουδών Πληροφορικής για το Δημοτικό (Άρθρο 6)

Στο άρθρο αυτό πραγματοποιείται μια επανάληψη των ίδιων ως επί το πλείστον θέσεων για την Πληροφορική και τις ΤΠΕ αλλά με προσθήκες και περισσότερες επεξηγηματικές λεπτομέρειες. Λόγω περιορισμών χώρου δεν επεκτεινόμαστε περισσότερο. Ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον έχει ο ρόλος που αποδίδεται στο εκπαιδευτικό λογισμικό το οποίο αποσκοπεί στο

να συμπληρώσει τα κενά και τις αδυναμίες του συμβατικού διδακτικού υλικού, αξιοποιώντας κυρίως τις δυνατότητες διασύνδεσης και πολλαπλής αναπαράστασης της πληροφορίας, που προσφέρει η σύγχρονη υπολογιστική και δικτυακή τεχνολογία. Δεν αναπαράγει παραδοσιακές μεθόδους διδασκαλίας αλλά χρησιμοποιείται όταν και εφόσον ευνοεί την λειτουργία και την ανάπτυξη πιο προωθημένων επιπέδων μάθησης και επικοινωνίας και παρέχει τη δυνατότητα εφαρμογής πολλών σύγχρονων παιδαγωγικών αρχών, που δεν ήταν εύκολο να υιοθετηθούν στο περιβάλλον της παραδοσιακής τάξης (σ. 1744)

Διαπιστώσεις και κριτική αποτίμηση

Από τα παραπάνω συνάγουμε ότι η Πληροφορική δεν αποτελεί απλώς ένα ακόμη μάθημα του Αναλυτικού Προγράμματος. Αντίθετα, η Πληροφορική κατέχει ιδιαίτερη θέση στο νέο ΔΕΠΠΣ για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση σε σχέση με τις λοιπές προωθούμενες καινοτομίες (π.χ. διαθεματική προσέγγιση της γνώσης) για διάφορους

λόγους οι οποίοι αναλύονται στη συνέχεια. Πρώτο, υπάρχει ξεχωριστό και αυτόνομο αναλυτικό πρόγραμμα Πληροφορικής για κάθε τάξη του Δημοτικού Σχολείου ενώ παράλληλα προβλέπεται η ανάπτυξη συγκεκριμένων δεξιοτήτων ανά τάξη. Δεύτερο, η Πληροφορική δεν προσεγγίζεται ως αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο αλλά ως εργαλείο για την επίτευξη άλλων εκπαιδευτικών σκοπών και στόχων. Τρίτο, η Πληροφορική αποτελεί ένα κομβικό άξονα για το ΔΕΠΠΣ καθότι θεωρείται ως το κατεξοχήν εργαλείο διαμέσου του οποίου θα επιτύχει το ΔΕΠΠΣ το σημαντικότερο σκοπό του, ήτοι τη διαθεματική και ολιστική προσέγγιση της γνώσης. Τέταρτο, η επίδραση της Πληροφορικής στη διατύπωση στόχων-περιεχομένων για άλλα γνωστικά αντικείμενα είναι ιδιαίτερα εμφανής, π.χ. οι ικανότητες αναζήτησης πληροφοριών από το διαδίκτυο και στοιχειώδους επεξεργασίας κειμένων σε ΗΥ καθιερώνονται πλέον ως ένας εκ των βασικών σκοπών διδασκαλίας της Ελληνικής Γλώσσας. Πέμπτο, το ΔΕΠΠΣ είναι διανθισμένο με αναφορές στις ΤΠΕ και στον ρόλο που αυτές μπορούν να διαδραματίσουν στα πλαίσια της διδακτικής-μαθησιακής διαδικασίας, όπως π.χ. την ενσωμάτωση εκπαιδευτικού λογισμικού για συμπλήρωση-επέκταση του υπάρχοντος αναλογικού διδακτικού υλικού αλλά και για να στηρίξουν το έργο των εκπαιδευτικών.

Δεδομένης της σημαντικότητας της Πληροφορικής στο νέο ΔΕΠΠΣ όπως αναλύθηκε παραπάνω θα πρέπει να επισημανθεί ότι η αναγκαιότητα εισαγωγής των ΤΠΕ στην εκπαίδευση πηγάζει από κριτήρια τα οποία δεν σχετίζονται πρωτογενώς τουλάχιστον με τη μάθηση, το τι αυτή απαιτεί και το πώς μπορεί αυτό να υποστηριχτεί με τις ΤΠΕ, όπως αυτό διαπιστώνεται π.χ. από τα τρία πρώτα αποσπάσματα που παρατέθηκαν στην προηγούμενη ενότητα αλλά και τη γενικότερη φιλοσοφία όπως αυτή αποτυπώνεται στο γενικό μέρος του ΔΕΠΠΣ. Οι λόγοι εισαγωγής πηγάζουν κυρίως από την αναγκαιότητα τεχνολογικού αλφαριθμητισμού για επιβίωση και λειτουργία στην Κοινωνία της Πληροφορίας (ΚτΠ) διαπνεόμενοι από πνεύμα συμμόρφωσης με τις διάφορες συμβάσεις της ΕΕ (π.χ. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2000). Παρότι αφετηρία δεν είναι η μάθηση εντούτοις οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι επιχειρείται ένας σαφής προσδιορισμός της θέσης και του ρόλου των ΤΠΕ στη διδακτική-μαθησιακή διαδικασία, των ρόλων μαθητή και δασκάλου, του τρόπου εργασίας και της χρήσης λογισμικού. Συνεπώς, δεν υιοθετείται ένα τεχνοκεντρικό αλλά κατ' ουσία ένα ολιστικό-οριζόντιο μοντέλο όπου οι ΤΠΕ διαχέονται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα. Παράλληλα θα πρέπει να τονιστεί ότι υπάρχει διασύνδεση ΤΠΕ και διδασκαλίας-μάθησης, τόσο σε επίπεδο περιεχομένων όσο και σε επίπεδο διδασκαλίας και μεθόδων προσέγγισης, σε επίπεδο δεξιοτήτων που εμπλέκουν την πληροφορική και σε επίπεδο διαθεματικής προσέγγισης κεντρικός άξονας της οποίας καθίστανται οι ΤΠΕ.

Οι ΤΠΕ στο Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο

Καθότι το ΔΕΠΠΣ δεν έχει τεθεί προς το παρόν σε ισχύ, η μόνη καινοτομία που αφορά τις ΤΠΕ και βρίσκεται σε πλήρη ισχύ από το τρέχον σχολικό έτος (2003-04) αφορά το θεσμό του ΟΔΣ. Στην περίπτωση των ΤΠΕ και της θέσης τους στο πρόγραμμα σπουδών του ΟΔΣ ισχύουν περίπου τα ίδια που ισχύουν για τις ΤΠΕ και το ΔΕΠΠΣ, με τις ΤΠΕ να κατέχουν σημαντική ιδιαιτερότητα και σημασία στο ΟΔΣ. Στο ρόλο αυτό των ΤΠΕ εστιάζεται και το παρόν δεύτερο μέρος της εργασίας.

Ιστορικό ΤΠΕ στο ΟΔΣ

Στην ενότητα αυτή πραγματοποιείται μια σχηματική με χρονολογική σειρά παρουσίαση των κυριότερων εγκυκλίων του ΥΠΕΠΘ οι οποίες αφορούν το σκοπό, την οργάνωση και το πρόγραμμα σπουδών Πληροφορικής του ΟΔΣ.

Φ.13.1./812/77250/23-7-2002/ΥΠΕΠΘ: αφορά το πρόγραμμα του ΟΔΣ, δεν γίνεται καν αναφορά στην Πληροφορική ενώ γίνεται αναφορά στη διδασκαλία της Αγγλικής Γλώσσας και σε πρόσθετες δραστηριότητες

Φ.13.1./885/88609/Γ1/3-9-2002/ΥΠΕΠΘ: αφορά το σκοπό και το περιεχόμενο του ΟΔΣ, γίνεται αναφορά στους παιδαγωγικούς σκοπούς μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η εισαγωγή στην Πληροφορική στα πλαίσια των πρόσθετων δραστηριοτήτων. Φαίνεται να υπονοείται ότι η Πληροφορική είναι υποχρεωτικό μάθημα αλλά κάτι τέτοιο δεν αναγράφεται ρητά.

Φ.13.1/905/90855/Γ1/9-9-2002/ΥΠΕΠΘ: αφορά την ενημέρωση γονέων και κατά συνέπεια την προβολή του θεσμού αλλά δεν γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στην Πληροφορική – παρόλο που γίνεται αναφορά στην ενισχυτική διδασκαλία σε Γλώσσα και Μαθηματικά, σε Αγγλικά αλλά όχι και σε Πληροφορική.

Φ.50/76/121153/Γ1/13-11-2002/ΥΠΕΠΘ: αφορά τον ορισμό προγραμμάτων σπουδών, γίνεται ειδική αναφορά στη θέση της Πληροφορικής στο Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο:

Εισάγεται, με το παρόν, στο Δημοτικό ακολουθώντας το «ολιστικό πρότυπο», σύμφωνα με το οποίο οι στόχοι επιτυγχάνονται και υλοποιούνται με διάχυση της Πληροφορικής στα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα (σ. 22)

Επαναλαμβάνονται σε σημαντικό βαθμό τα περιεχόμενα του ΔΕΠΠΣ της Πληροφορικής με τις απαραίτητες προσθήκες και προσαρμογές. Φαίνεται και πάλι να υπονοείται ότι η Πληροφορική αποτελεί ένα υποχρεωτικό μάθημα αν και δεν εντοπίζεται συγκεκριμένη αναφορά σε αυτό η σχετική τεκμηρίωση-αιτιολόγηση. Με την ίδια εγκύκλιο καθορίζεται ότι η Πληροφορική θα διδάσκεται για δύο (2) ώρες σε κάθε τάξη εβδομαδιαίως με συνέπεια να αποτελεί το μόνο μάθημα ειδικότητας που αφορά όλα ανεξαιρέτως τα τμήματα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 11,43 % του σχολικού χρόνου προβλέπεται να αφιερώνεται στην Πληροφορική σε ένα Ολοήμερο σχολείο, ενώ από τη σύγκριση με τα υπόλοιπα μαθήματα ειδικότητας η Πληροφορική προορίζεται να καταλαμβάνει το 20% του συνολικού διδακτικού χρόνου, ποσοστό ενδεικτικό της βαρύτητας που της αποδίδεται από το ΥΠΕΠΘ. Παρότι είναι υποχρεωτικό μάθημα, η Πληροφορική εξαρτάται από τη στελέχωση με ανάλογες ειδικότητες εκπαιδευτικών και όπως προβλέπεται στην σχετική εγκύκλιο, σε περίπτωση ελλείψεων σχετικών εκπαιδευτικών

διερευνάται η περίπτωση κάλυψης της ανάγκης αυτής από δασκάλους του σχολείου που έχουν ανάλογη επιμόρφωση για συμπλήρωση του υποχρεωτικού τους ωραρίου (σ. 35).

Φ. 50/57/26650/Γ1/17-3-2003/ΥΠΕΠΘ: αφορά το σκοπό και το περιεχόμενο του ΟΔΣ, αναγράφεται για πρώτη φορά η συλλογιστική εισαγωγής της Πληροφορικής ως γνωστικό αντικείμενο στο Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο:

το ολοήμερο απαντά στους γονείς που θέλουν ένα οργανωμένο σχολείο, στηρίζει και μορφώνει το παιδί και στέκεται δίπλα στην εργαζόμενη οικογένεια, της οποίας προστατεύει το εισόδημα αφού την απαλλάσσει από την οικονομική επιβάρυνση και τη φροντίδα αναζήτησης εκτός σχολείου πρόσθετου εκπαιδευτικού έργου (σ. 3).

Φ.50/58/26861/Γ1/17-3-2003/ΥΠΕΠΘ: αφορά τον προγραμματισμό λειτουργίας του ΟΔΣ για το επόμενο σχολικό έτος, η συγκεκριμένη εγκύκλιος παύει την ισχύ όλων των προηγούμενων σχετικών με ΟΔΣ με εξαίρεση (2) δύο.

Φ. 50/132/90416/Γ1/28-8-2003/ΥΠΕΠΘ: αφορά παρεμβάσεις στο πρόγραμμα του ΟΔΣ, ενώ μια πρώτη παρέμβαση στα όσα ίσχυαν μέχρι τότε αναφορικά με την οργάνωση και τα προγράμματα του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου αφορά το όνομα:

Στη θέση της Πληροφορικής εντάσσεται το αντικείμενο «Νέες Τεχνολογίες στην Εκπαίδευση», το οποίο λόγω της ευρύτητας του περιεχομένου του καλύπτει περισσότερες ανάγκες του προγράμματος (σ. 1).

Οι ώρες διδασκαλίας παραμένουν αμετάβλητες, ήτοι (2) δύο ώρες ανά τάξη εβδομαδιαίως. Μια δεύτερη παρέμβαση αφορά τη στελέχωση του μαθήματος από εκπαιδευτικούς. Παρότι αναφέρεται για πρώτη φορά ρητά ως υποχρεωτικό μάθημα στα ενδεικτικά προγράμματα ΟΔΣ που επισυνάπτονται στην εγκύκλιο, κατ' ουσία εξακολουθεί να εξαρτάται από την ύπαρξη εκπαιδευτικών αντίστοιχης ειδικότητας. Οι ενδεχόμενες ελλείψεις προτείνεται να αντιμετωπιστούν ως ακολούθως:

τις αντίστοιχες ώρες τις αναλαμβάνει ο δάσκαλος (με εξαίρεση τα αντικείμενα της Αγγλικής Γλώσσας και των Νέων Τεχνολογιών, για τα οποία ισχύει ειδική διαδικασία στελέχωσης) για να διδάξει αντικείμενα ειδικότητων που ο ίδιος επιλέγει εφαρμόζοντας το προβλεπόμενο πρόγραμμα σπουδών (σ. 3).

Διαπιστώσεις και κριτική αποτίμηση

Από τα παραπάνω διαπιστώνεται η σημαντικότητα της θέσης της Πληροφορικής στο πρόγραμμα σπουδών του ΟΔΣ για τους λόγους που αναλύονται ακολούθως. Πρώτο, η Πληροφορική από προαιρετικό μάθημα καθίσταται υποχρεωτικό και μάλιστα αποτελεί έναν από τους δύο βασικούς πόλους έλξης του ΟΔΣ προκειμένου αυτό να γνωρίσει ευρύτερη διάδοση και αποδοχή στην συνείδηση της κοινωνίας. Δεύτερο, είναι το μόνο μάθημα ειδικότητας που αφορά ανεξαιρέτως όλες τις τάξεις, μικρές και μεγάλες σε αντιδιαστολή π.χ. με το μάθημα της Αγγλικής Γλώσσας που εμπλέκει τις τάξεις Γ'-Στ'. Τρίτο, η συλλογιστική με την οποία εισάγεται η Πληροφορική στο πρόγραμμα σπουδών του ΟΔΣ δεν είναι ψυχοπαιδαγωγική – όπως η αντίστοιχη που διατυπώνεται στο ΔΕΠΠΣ – αλλά κοινωνική και οικονομική, δεδομένης της πρόθεσης του ΥΠΕΠΘ να ελαφρύνει τις οικογένειες από το σχετικό κόστος εκπαίδευσης των παιδιών τους στα διάφορα ιδιωτικά κέντρα εκπαίδευσης στην Πληροφορική.

Δεδομένης της ιδιαιτερότητας της Πληροφορικής στο πρόγραμμα σπουδών του ΟΔΣ, θα πρέπει να σταθούμε κριτικά σε διάφορα σημεία. Ειδικότερα, η συνεχής και μεταβαλλόμενη έμφαση στην Πληροφορική είναι προβληματική και ενδεικτική ελλειπών σχεδιασμού και γενικότερου προσανατολισμού αναφορικά με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Για παράδειγμα, μέσα σε διάστημα λίγων μηνών η Πληροφορική μετεξελίσσεται από προαιρετικό σε υποχρεωτικό μάθημα, ενώ παράλληλα αλλάζει όνομα. Επιπρόσθετα, από τη διαφαινόμενη αρχική ολιστική-οριζόντια προσέγγιση και τη διάχυση της Πληροφορικής στα άλλα γνωστικά αντικείμενα (11/02), καταλήγουμε στην εισαγωγή της ως αυτόνομου γνωστικού αντικειμένου (08/03). Τέλος, ενώ σε αρχικά στάδια (11/02) το ΥΠΕΠΘ θεωρούσε ικανούς τους εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας με σχετική επιμόρφωση να διδάξουν το μάθημα της Πληροφορικής σε περιπτώσεις ελλείψεων, μήνες μόλις αργότερα (08/03) το ΥΠΕΠΘ θεωρεί ότι οι ίδιοι εκπαιδευτικοί δεν είναι πλέον σε θέση να διδάξουν το μάθημα της Πληροφορικής (σημειωτέον ότι σημαντικός αριθμός των οποίων είχε στο μεταξύ επιμορφωθεί στα πλαίσια σχετικού προγράμματος του ΥΠΕΠΘ για την ΚτΠ!).

Οι συνδικαλιστικές αντιδράσεις

Ομάδα εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης αντέδρασε απευθύνοντας υπόμνημα στους αρμόδιους φορείς (ΔΟΕ, ΥΠΕΠΘ), προχωρώντας παράλληλα στη σύσταση της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας για τη διάδοση των ΤΠΕ στην Εκπαίδευση (Επιστημονική Ένωση Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας για τη διάδοση των ΤΠΕ στην Εκπαίδευση, 2003). Παρότι ως πρωτοβουλία η συγκεκριμένη κίνηση θα πρέπει να επικροτηθεί, στην ουσία το υπόμνημα αποτελεί περισσότερο μια συνδικαλιστική δήλωση παρά επιστημονικό κείμενο. Ειδικότερα, η εν λόγω Ένωση εναντιώνεται στην πρόσληψη εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας ειδικοτήτων μη Πληροφορικής για τη διδασκαλία του μαθήματος των Νέων Τεχνολογιών εκτιμώντας ότι αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα

τη στέρηση και αποξένωση από το αντικείμενο αυτό του σχολικού προγράμματος των δασκάλων της πρωτοβάθμιας

Θα πρέπει να τονίσουμε ότι η παραπάνω θέση δεν ευσταθεί καθότι δεν αφαιρείται ή στερείται η δυνατότητα διδασκαλίας των αντικειμένων του Αναλυτικού Προγράμματος με τις ΤΠΕ όπως προβλέπεται στο ΔΕΠΠΣ, αλλά ούτε και περιορίζεται η δυνατότητα χρήσης των ΤΠΕ στα πλαίσια της διδασκαλίας μάθησης στο κλασικό ή στο ΟΔΣ. Η Ένωση διαπιστώνει μεν μια ασυμφωνία μεταξύ λόγων και έργων εκ μέρους των ΥΠΕΠΘ και ΠΙ, αλλά η κύρια ένσταση της αφορά το ποιος θα πρέπει να διδάξει το εν λόγω μάθημα των Νέων Τεχνολογιών και όχι το ποιο θα πρέπει να είναι περιεχόμενο του ή το εάν αυτό θα πρέπει να διδάχεται:

Είναι αντιφατικό, στελέχη του Υπουργείου Παιδείας και του ΠΙ σε διάφορα εκπαιδευτικά συνέδρια και ημερίδες να αναφέρονται σε διαθεματικότητα κι ολιστική προσέγγιση στη μάθηση, ορίζοντα εισαγωγή της πληροφορικής στο δημοτικό σχολείο μέσα από εργαλειακή χρήση, ως υποστηρικτικό μέσο διδασκαλίας και μάθησης στο αναλυτικό πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου και μετά να στέλνουν πολιτικούς μηχανικούς κι ηλεκτρονικούς ... να διδάξουν το αντικείμενο «Νέες Τεχνολογίες στην Εκπαίδευση

Τέλος, η Ένωση διατυπώνει ρητά τον κύριο λόγο ένστασης της ο οποίος είναι δηλωτικός οικονομικών-συνδικαλιστικών και όχι επιστημονικών ή ψυχοπαιδαγωγικών κινήτρων:

στο κάτω κάτω είναι άδικο αυτό για τους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, όταν διαμέσου των προγραμμάτων του Β' και Γ' Κ.Π.Σ., όπου είναι ενταγμένη η ανάπτυξη του τωρινού ολοήμερου δημοτικού, ενισχύουν το εισόδημα τους οι εκπαιδευτικοί της Β'θμιας (είτε σαν επιμορφωτές στην ΚτΠ με αμοιβές των 1400 ευρώ το μήνα ή τώρα σαν ωρομίσθιοι στα ολοήμερα δημοτικά) και να μην ενισχύονται οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας

Το ανησυχητικό είναι ότι η Ένωση φαίνεται να αποδέχεται το φυσικό και αυτονόητο της ύπαρξης του μαθήματος της Πληροφορικής-Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση, καταπιάνεται με οικονομικά και πρακτικά ζητήματα της σχετικής απόφασης του ΥΠΕΠΘ χωρίς να θίγει την ουσία του ζητήματος η οποία φυσικά δεν είναι άλλη από την ίδια τη σκοπιμότητα διδασκαλίας του μαθήματος της Πληροφορικής-Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση ως αυτόνομου αντικειμένου στο πρόγραμμα του ΟΔΣ.

Γενικά Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, από την συνολική ανάλυση που προηγήθηκε συνάγεται το προφανές, ότι δηλαδή υπάρχει μια σοβαρή αναντιστοιχία μεταξύ των όσων ορίζονται στο ΔΕΠΠΣ

αναφορικά με το ρόλο της Πληροφορικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και της ακολουθούμενης από το ΥΠΕΠΘ πολιτικής αναφορικά και το ρόλο της Πληροφορικής στο πρόγραμμα σπουδών του ΟΔΣ. Πρόκειται για μια ασυμφωνία μεταξύ διακηρύξεων και υλοποιήσεων, μεταξύ ρητορικής και πρακτικής, για μια περίπτωση δυσαρμονίας η οποία ως χαρακτηριστικό της Ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας έχει αναλυθεί αρκούντως στο παρελθόν (βλ. Φλουρής, 1992).

Αυτό που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί από τη σκοπιά π.χ. της βιβλιογραφίας της Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας και Μαθησιακής Ψυχολογίας είναι το γεγονός ότι, με τις διάφορες δράσεις του (επιμόρφωση εκπαιδευτικών στις ΤΠΕ, αναμόρφωση Αναλυτικού Προγράμματος κτλ), το ΥΠΕΠΘ κινείται προς την ενδεδειγμένη κατεύθυνση. Το θετικότερο στοιχείο της όλης προσέγγισης είναι η προτεινόμενη οριζόντια ενσωμάτωση των ΤΠΕ σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα. Η επιλογή αυτή είναι σημαντική για δύο λόγους. Πρώτο, είναι συμβατή με το οριζόντιο μοντέλο ενσωμάτωσης των ΤΠΕ σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα (Hawkrigde, 1990) το οποίο έχει υιοθετηθεί από χώρες οι οποίες δίνουν έμφαση στη μάθηση μέσω της τεχνολογίας και όχι στη μάθηση της τεχνολογίας (ΙΜΛ, 2001). Δεύτερο, είναι συμβατή με τα ερευνητικά πορίσματα της Μαθησιακής Ψυχολογίας αναφορικά με την αξιοποίηση των ΤΠΕ ως νοητικών εργαλείων στα πλαίσια της μαθησιακής διαδικασίας (πρβλ.: Bransford, Brophy & Williams, 2000; Μακράκης, 2000; Bransford, Brown & Cocking, 1999; Littleton & Light, 1999; Bliss, Säljö & Light, 1999; Salomon & Perkins, 1996; Jonassen, 1996; Vosniadou et al., 1996; Säljö, 1996).

Αυτό που μπορεί με κάθε βεβαιότητα να αμφισβητηθεί είναι οι συγκεκριμένες επιλογές, συνθήκες, όροι και εν τέλει η λογική υλοποίησης των διαγγελμάτων του ΔΕΠΠΣ. Στερείται λογικής το να ορίζεται στο ΔΕΠΠΣ ότι δεν νοείται διδασκαλία της Πληροφορικής ως αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και να υλοποιείται το ακριβώς αντίθετο στο πρόγραμμα σπουδών του ΟΔΣ. Οι συγκεκριμένες αυτές επιλογές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το ΥΠΕΠΘ ουσιαστικά αναιρεί και υπονομεύει την ίδια την πολιτική του, αδικώντας σφόδρα την θετική προσπάθεια που καταβάλλεται με την οριζόντια-ολιστική προσέγγιση των ΤΠΕ. Η προσωπική μας εκτίμηση είναι ότι το ΥΠΕΠΘ έβαλε πολύ ψηλά τον πήχη, ψηλότερα από όσο μάλλον επιτρέπουν οι περιστάσεις στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, κυρίως σε επίπεδο πόρων, υποδομών και στελέχωσης. Κατά συνέπεια, ενώ σαφώς επικροτούμε την ακολουθούμενη πολιτική σε επίπεδο προθέσεων (π.χ. ΔΕΠΠΣ), αμφισβητούμε τις συνθήκες και την ακολουθούμενη λογική υλοποίησης, την εφαρμοσιμότητα και αναμενόμενη αποτελεσματικότητα της. Μπορεί μεν να μην είναι γνωστό το ποιες σκοπιμότητες ικανοποιεί η συγκεκριμένη αντιφατική πολιτική, τα αποτελέσματα της όμως κατά πάσα πιθανότητα θα είναι: ημίμετρα, έλλειψη οργάνωσης και προγραμματισμού, ασάφεια στόχων και επιδιώξεων και κατά συνέπεια υπονόμηση του όλου σχεδιασμού που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του ΔΕΠΠΣ. Με βάση τα παραπάνω, θεωρούμε ότι ενδείκνυται το να προχωρήσει το ΥΠΕΠΘ στην απαραίτητη διορθωτική κίνηση σε επίπεδο ουσίας, ήτοι να αφαιρέσει το μάθημα των Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση από το πρόγραμμα σπουδών του ΟΔΣ υπό την έννοια ότι ως έχει δεν εξυπηρετούνται οι διατυπωθέντες σκοποί για τις ΤΠΕ του ΔΕΠΠΣ.

Βιβλιογραφία

Bliss, J., Säljö, R. & Light, P. (Eds). (1999). Learning sites. Social and Technological resources for learning. Amsterdam: Pergamon Press.

- Bransford, J., Brophy, S. & Williams, S. (2000). When computer technologies meet the learning sciences: issues and opportunities. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 21(1), 59-84.
- Bransford, J.D., Brown, A.L. & Cocking, R.R. (1999). *How people learn. Brain, mind, experience, and school (expanded edition)*. Washington, DC: National Academy Press.
- Hawkridge, D. (1990). Who needs computers in schools and why? *Computers and Education*, 15, 1-6.
- Jonassen, D. H. (1996). *Computers in the classroom. Mindtools for critical thinking*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Littleton, K. & Light, P. (Eds). (1999). *Learning with computers. Analysing productive interaction*. London: Routledge.
- Salomon, G. & Perkins, D. (1996). Learning in wonderland: what do computers really offer education? In S.T. Kerr (Ed.). *Technology and the future of schooling*. 95th yearbook of the national society for the study of education, part II (pp. 111-130). Chicago: The University of Chicago Press.
- Säljö, R. (1996). Mental and physical artifacts in cognitive processes. In P. Reinman & Spanda H. (Eds.), *Learning in humans and machines: towards an interdisciplinary learning science* (pp. 83-96). NY: Pergamon Press.
- Vosniadou, S., De Corte, E., Glaser, R. & Mandl, H. (Eds.), (1996). *International perspectives on the design of technology-supported learning environments*. Mahwah, NJ: LEA.
- Επιστημονική Ένωση Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας για τη διάδοση των ΤΠΕ στην Εκπαίδευση, (2003). Υπόμνημα για τη διδασκαλία του μαθήματος του Ολοήμερου «Νέες Τεχνολογίες στην Εκπαίδευση». 17-9-2003. On-Line: [http://www.hellenic-schools.gr/diamartyria_gia_plhroforikh.htm]
- Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, (2000). e-Learning: Να σκεφτούμε την εκπαίδευση του αύριο. COM(2000), 318.
- Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη (2001). *Νέες τεχνολογίες της πληροφορίας στη σχολική εκπαίδευση. Η Ευρωπαϊκή και η διεθνής πραγματικότητα*. Αθήνα: Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη.
- Μακράκης, Β. (2000). *Υπερμέσα στην εκπαίδευση. Μια κοινωνικο-εποικοδομιστική προσέγγιση*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Φ. 13.1./812/77250/23-7-2002/ΥΠΕΠΘ
- Φ. 13.1./885/88609/Γ1/3-9-2002/ΥΠΕΠΘ
- Φ. 13.1/905/90855/Γ1/9-9-2002/ΥΠΕΠΘ
- Φ. 50/132/90416/Γ1/28-8-2003/ΥΠΕΠΘ
- Φ. 50/57/26650/Γ1/17-3-2003/ΥΠΕΠΘ
- Φ. 50/58/26861/Γ1/17-3-2003/ΥΠΕΠΘ
- Φ. 50/76/121153/Γ1/13-11-2002/ΥΠΕΠΘ
- ΦΕΚ 1366, τ. Β'/18-10-2001. Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, άρθρο 1 & 2 (σ. 1-369), άρθρο 6 (σ. 1623-1783).
- Φλουρής Γ. (1992). *Δυσαρμονία Εκπαιδευτικών Νόμων, Σχολικού Προγράμματος, Διδακτικών Βιβλίων και Διδακτικής Πράξης: Μια πτυχή της κρίσης της Ελληνικής εκπαίδευσης*. Στο Ι. Πυργιωτάκη & Ι. Κανάκη (Επιμέλεια Έκδοσης) *Παγκόσμια Κρίση στην Εκπαίδευση: μύθος ή πραγματικότητα;* (σσ. 206-239). Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.